

ואתחנן

נטרדיי", דלכאורה, איך הותר לו לשכוח גמרא בבליא, והרי "כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו"? ובמכש"כ וכו' וכו' כל "גמרא בבליאה"!

בגמ' מפורש טעמי דר"ז "כי היכא דלא נטרדיי", שכל כוונתו היתה כדי שיוכל ללמוד כדבעי תלמוד ירושלמי, אבל לכאורה אין מקום לעבור על איסור מפורש (שכחת התורה) בשביל שלאחרי זה ילמוד תורה ואולי יצליח, ולהעיר מענין שלילת מצוה הבאה ב"עבירה ואף שהיא ודאית (ובשעת מעשה).

ואף שבמשנה שם ממשיך ד"אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו" (ועד"ז בגמ' שם לענין הלאו, "יכול אפילו מחמת אונסו ת"ל ופן יסורו מלבבך במסירים מלבו הכתוב מדבר") – הרי ר"ז התפלל והתענה כו' ויסירים מלבו.

ועוד: בפשטות, כל מאה ימים אלה שיתב בתעניתא דלשתכח גמרא בבליאה מיני', לא למד "גמרא בבליאה", שה"ז דבר והיפוכו – וא"כ ה"ה "יושב ומסירים מלבו".⁸

ב. והנה בדברי הראשונים מצינו כמה שיטות בגדרי איסור זה:

וכ"ה בכ"י ש"ס – ראה דק"ס. ושם: ומלת תלמודא הוא גם ככל הספרים ודפוסים השנים ונשתנה כד' בסיליאה מן הצענור.

(8) ובהל' ת"ת לאדה"ז (פ"ב ס"ז) מפורש דגם אם אינו מסיר ד"ת מלבו רק שאינו חוזר כראוי לו – "עובר ומתחייב בנפשו... שהרי (ראה תויר"ט אבות שם) לא נאמר ופן תסיר מלבבך אלא ופן יסורו מאלהים" (ע"ש) – ולכא"כ כש"כ הוא בנדודי.

א. שנינו במס' אבות': "כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו שנאמר: רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך". ובגמרא למדו מכתוב זה ש"כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו".

ולכאורה יש לעיין על פי זה בסיפור הגמ' ד"ר זירא כי סליק לארעא ד- ישראל יתיב מאה' תעניתא דלשתכח גמרא בבליאה מיני' כי היכא דלא

(1) פ"ג מ"ח.

(2) פרשתנו ד, ט.

(3) מנחות צט, ריש ע"ב.

(4) ראה יד מלאכי כללי הה"א את קצח (קרוב לסופר מהרא"ב), שמתנינן דקאמר השוכח דבר אחד ממשנתו – היינו משניות וכוה קאמר כאילו מתחייב בנפשו: ובגמ' בא ר"ל להוסיף דאם שכח תלמודו – פירוש המשניות, אבל עדיין יש בידו (בענין זה עצמו ה) משנה, לפיכך אינו מתחייב בנפשו רק עובר בלאו. ע"ש. וראה גם חדא"ג מהרש"א יומא לת, ב ד"ה כל השוכח. ומשוע' אדה"ז (הובא לקמן ס"ב) לא משמע כו'. ואכ"מ.

(5) ב"מ פה, סע"א.

(6) כ"ה בגמ' לפנינו. וגו' הרש"ל (נעתק עה"ג שם מ' תעניתא. וכ"ה ברש"י חולין כבב, סע"א ד"ה ר"ל. ארחות צדיקים שער התורה בסופו. וראה בעיני יעקב לע"י ב"מ שם "לפי הגירסא שלפנינו יתיב ג"פ מ' יום נגד שלשה פעמים ארבעים יום שעלה משה בהר". וראה הנסמך לקמן הערה 25 בשוה"ג (הב', והערה 58). ואכ"מ.

(7) כ"ה בגמ' לפנינו. אבל בע"י "תלמודא".

(*) ולהעיר גם ממדרש שמואל אבות שם בסופו דמ"ש "משנתו רמז. אפי' שכח מהדברים אשר יקראו משנתו שהם הדברים אשר עיין בשכלו הוא מתחייב בנפשו כו'".

ולפ"ז י"ל (לכאורה) שר"י לא עבר על שום איסור, דפשיטא שגם כאשר יתיב מאה תעניתא דלשתכח גמרא בבלאה מיני', לא ה"י פורש ח"י מדברי תורה ומפנה לבו לבטלה, אלא למד תושב"כ, משנה וכו', ולא הפסיק ללמוד אלא „גמרא בבלאה“.

אמנם מצינו עוד שיטה בגדר איסור זה, כמובא בהלכות ת"ת לרבינו הזק"ן ש"כ, כל השוכח דבר אחד ממשנתו מחמת שלא חזר על לימודו כראוי מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו וגם עובר בלאו של תורה שנאמר רק השמר לך¹⁷ (ומקורו בפירוש רבינו יונה והרע"ב על המשנה אבות שם¹⁸) — דהיינו שישנו איסור ולא מפורש מה"ת¹⁹ על שכחת דבר מדברי תורה מצ"ע, לא משום

(א) הרמב"ם (ועוד ראשונים) לא מנו הלאו ד"לא תשכח גו'" במנין המצות.

(ב) הרמב"ן שמנאו במנין המצות, ס"ל דלאו זה לא קאי על שכחת דברי תורה, אלא על שכחת מעמד הר סיני (וכמ"ש גם בפירושו על התורה עה"פ).

ולכאורה ס"ל²⁰ שהילפותא הנ"ל שבמשנה וגמרא הוי אסמכתא בעלמא, ואינו אלא מיליין דחסידותא²¹.

(ג) גם לדעת כמה ממוני המצות והפוסקים²² שמנו הלאו ד"פן תשכח" במנין המצות וס"ל דקאי בשכחת דברי תורה, האיסור הוא ש"פורש מן התורה" (כלשון הסמ"ג²³), או ש"אינו חייב עד שישב ויסירם מלבו פ"י שמפנה²⁴ לבו לבטלה" (כלשון היראים²⁵).

(17) פ"ב ס"ד (ואילך).

(18) בשו"ע אדה"ז שם מעתיק כל המשך ל' ה' כתוב „ושומר נפשו... ופן יסורו... והודעתם לבניך וגו' — אפי' שבמשנה וגמ' לא הובא (בהאיסור) „ופן יסורו גו'“ (ואדרבה למדו מל' זה הקולא דאינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו" (ראה מדיש אבות שם): „במסירים מלבו הכתוב מדבר“. והובא בהל' ת"ת לאדה"ז לקמן שם ס"ז). אבל — הובא בסמ"ג וסמ"ק שם. וכן הובא ברמב"ם הל' ת"ת (הובא לקמן בפנים). ואכ"מ.

(19) וראה גם מחזור יטרי שם (ד"ה ת"ח) „ש" הסיח דעתו ממנה מלחזור עלי' עד ששכחה“. אבל אח"כ (ד"ה ת"ל) כ' „ומפנה לבו לבטלות ואינו מחזור עלי'“. וצ"ע.

(20) כדעת הסמ"ק סו"ס קה „שמנאו ללאו בפ"ע... מי שאינו חוזר לימודו ה"ז כמסיר מלבו מדאוריית" (קראי להל' ת"ת לאדה"ז שם רפ"ג יח, א [תתכמ, א]).

(9) בהשטטות לשה"צ מל"ת ב.

(10) להרמב"ן ועוד. ולהרמב"ם ראה בהנסמן לקמן הערה 23.

(11) ראה בי"ק ל, א.

(12) שלכן הותר לר"י לוותר ע"ז ועד — ש' השתדל כזה ובייתר בשכיל השגת תלמוד ירושלמי.

(13) סמ"ג (לאוין י"ג), סמ"ק (סט"ו), יראים (סכ"ח). וביראים השלם — סשנ"ט. וראה גם רשב"ן

בזהר הרקיע (לאוין קיח). ועוד.

(14) שם. ועד"ז בסמ"ק שם.

(15) ל' המשנה — אבות שם מ"ד.

(16) שם. וכן משמע במחזור יטרי למשנה אבות שם (ד"ה ת"ל. אבל ראה לקמן הערה 19). וראה תויו"ט אבות שם.

(*) ולהעיר שמנה ג"כ הלאו ד"השמר לך" (9) תשכח את ה"א" (לאוין סד. וראה סוף הקדמתו לחלק מל"ת) — ראה שיחות ט"ו באב תשמ"ז, דשתייהם (שכחת ה"א ושכחת ד"ת שהם דברי ה"א) שייכות זל"ז, והתורה היא „חיינו“, ולכן הו"ע תמיד עוד יותר משש המצות התמידיות (שבסוף אגרת המחבר בריש ס' החינוך). ע"ש. וראה לקמן בסוף השיחה.

(*) אבל זה שהעתיק מהכתוב, והודעתם לבניך גו' מובן, כי מל' זה מוכיח בהמשך הסעיף „שאין הכתוב מדבר בעשה"ז לבדן אלא ה"ה לכל התורה כולה“.

לאדה"ז²⁶ בנוגע ל"פלפול" בטעמי הלכות וכו' – "שלא היו חוזרין עליו כ"כ... ומשה"נ נשכח כל פלפול התנאים

פרישה מדברי תורה או בטלה, שלכן צריכים לחזור על לימודו כראוי שלא לשכות.

וי"ל דמפורש כן בהלכות ת"ת לה רמב"ם, שכתב²⁷ "עד אימתי חייב ללמוד תורה עד יום מותו שנאמר ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך וכל זמן שלא יעסוק בלימוד הוא שוכח", כשיגדיל²⁸ בחכמה ולא יהא צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבע"פ יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה" והטעם שלא מנאו הרמב"ם ללאו בפ"ע במנין המצות הוא מפני שלדעתו הוא חלק ממ"ע הכללית ד"ת"ת כהלכת", כמבואר בקרי"א²⁹ לאדה"ז.

ולפי זה – הדרא קושיא לדוכתא.

ג. לכאורה י"ל, ש"לשכתח גמרא בבלאה" אין זה שכחת, דבר מדברי דיני תורה, אלא רק (בלשון רש"י³⁰) ה"קו-שיות ופירוקין" שבתלמוד בבלי³¹. ובוזה אין איסור, ע"ד המבואר בהל' ת"ת

(21) פ"א ה"י (הובא בקו"א שבהערה 23).

(22) שם ה"ב.

(23) להל' ת"ת רפ"ג (יז, ב [תתמא, ב]). וראה

מגלת אסתר לסהמ"צ שם. ביאור הר"פ פערלא לסהמ"צ הר"פ מ"ע יד"טו (קכו, א).

(24) ב"מ שם (פה, א) ד"ה דלא נטרדי.

(25) בחדא"ג מהרש"א ב"מ שם, דאפשר שהיו (בני בבלי) מפלפלים דוגמת חילוקים שבדור הזה... בפלפול של הבלי... כדקרי להו (סנהדרין כד, א) מחבלים שאין נוחין זה לזה בהלכה... במחשכים הושבנו (איכה ג, ו) והוא שאמר דלא נטרדי כי פלפול כזה מטריד את האדם מן האמת ואינו מגיעו

(*) ראה של"ה במס' שבועות שלו (קפא, ב). מהר"ל בס' ד"ח על אבות (פ"ו, ו קרוב לסופו) – הובאו בקונטרס עץ החיים (לכ"ק אדמו"ר מהורש"ב (ע"פ פ"א).

לתכליתו המבוקש" [משא"כ הפלפול דתלמוד ירושלמי – אע"פ דו"א דגם בני א"י הו מקשין ומפרקין" (חדא"ג שם. ומביא רא"י מר' יוחנן (שלימד בא"י ואליהו עלה ר"ז ללמוד) דאמר... . מקשי ל"י... ומפרקין כו)].

אבל צ"ע לומר שר"ז ואמוראים דבבלי היו עוסקים "בפלפול של הבלי... פלפול כזה (ש)מטריד את האדם מן האמת". ובפרט ע"פ פרש"י (ב"מ שם ד"ה גמרא) ד"גמרא בבלאה" היינו "גמרא שלנו" (שפשיטא שאין בה "פלפול של הבלי").

לכאורה י"ל שכוונת המהרש"א היא, שהקשיות ופירוקים שבתלמוד בבלי נקראים "פלפול של הבלי" בדרך הפלפול של בני א"י (שהוא פלפול שכל ענינו לתקן "כל דבר על בוריו והשמועה יוצאה לאור על ידי פלפולם" – מהרש"א שם) – דהרי ישנם בתלמוד בבלי כו"כ פלפולים (כהפלפול דתלמוד ירושלמי) שעל ידם, ריווחא שמעתתא: אבל קשה דמפשטות לשון הגמ' "דלשכתח גמרא בבלאה מיני" משמע דלשכתח כל "גמרא בבלאה" (ולא רק חלק זה שהוא בגדר "פלפול של הבלי").

וע"פ זה מובן ג"כ שדוחק לומר שרצה לשכות רק את "דרך הלימוד" של תלמוד בבלי (אבל לא שכת' השקוט' שכבר למד) – שה"ז היפך פשטות לשון הגמ' "גמרא בבלאה", ובלשון רש"י "גמרא שלנו"....

(26) בקו"א שם.

(**) ב"מ פד, סע"א. ולהעיר משבת (לג, ב) – פלפול דתנאים (וראה קו"א להל' ת"ת שם יח, ב [תתמב, ב]).

וראה (בהחילוק בין תלמוד ירושלמי ותלמוד בבלי) מאמרי אדה"ז תקס"ג ח"א ע' נז. שערי אורה ד"ה בכ"ה בכסלו פני' ואילך. סה"מ תש"ח ס"ע 121 ואילך.

(***) ובפרט ששכחת. דרך הלימוד שייכת בעיקר לכלי שכלו ואופן השגתו. והו"ל להתפלל שכת' שכלו ישתנה שיהי' ראוי להשיג התורה בהאופן של בני א"י (ראה ש"א וסה"מ תש"ח שם) – ולא שישכח הגמרא שלמד.

קיסם שבתלמוד בבלי אינם בגדר „פל-
פול“ בעלמא (שמותר לשכוח), כי הם
מוכרחים לידיעת טעמי ההלכות בק-
צרה³⁴ – הרי עוד זאת, מפשטות לשון
הגמ' „דלשתכח גמרא בבלאה מיני“
משמע ששכח כל „גמרא בבלאה“ (שב-
ימיו)³⁵, ולא רק חלק הקושיות והפי-
רוקים שבה³⁶.

ד. ויש להוסיף:

לפום ריהטא קושיא זו על ר"ז אין
לה מקום לפי שיטת הרמב"ם שאין חיוב
בידיעת טעמי ההלכות (אפילו לא בדרך
קצרה) בשביל ידיעת ההלכות עצמן³⁷,
ולשיטתו, חיוב ידיעת תורה שבע"פ
כולה (והאיסור לשכוח „דבר מדברי
דיני תורה“) כולל רק „משנה“, דהיינו
הלכות פסוקות, ולא „תלמוד“ („גמרא“)³⁸.

והאמוראים הראשונים ולא הובא ממנו
בתלמוד כ"א מעט מזעיר . . והשאר
נשכחו משום שאין חיוב לחזור עליהן
מאחר שלא ניתן הפלפול³⁹ רק למשה⁴⁰.

הרי שאין איסור לשכוח פלפולה של
תורה (ומספיק לזכור רק „ההלכות ב-
טעמיהן“⁴¹). ולפי זה מותר לכתחילה
לשכוח הפלפול והקושיות והפירוקים.

כלומר: אף שמפורש בהל' ת"ת שם⁴²,
שבחיוב לידע ולזכור כל תורה שבע"פ
כולה נכלל גם „תלמוד המבאר טעמי
ההלכות שבמשניות“ (כי „אם אינו יודע
טעמי ההלכות אינו מבין גופי ההלכות
לאשורן על בוריהן“) – הרי מבואר בהל'
ת"ת שם⁴³, דלפרשׁי „נחלק התלמוד לב'
חלקים“: טעמי ההלכות בלי פלפול
(שקבלו איש מפי איש⁴⁴), ופלפול התורה
„להבין דבר מתוך דבר“ וכו', שלפ"ז
י"ל, שגם בתלמוד בבלי שני חלקים אלה
(א) החלק של טעמי ההלכות בקצרה, (ב)
הקושיות ופירוקים שהם בגדר „פלפול“
– ור"ז רצה לשכוח רק חלק הפלפול
שבגמרא בבלאה (שמותר לשכוח), ולא⁴⁵
הטעמים.

אבל צ"ע אם אפשר לתרץ כן, כי
נוסף לזה שבהלכות ת"ת שם⁴⁶ משמע
שהאיסור לשכוח דבר מדברי תורה חל
על כל תלמוד בבלי (והקושיות ופירו-

(34) אבל ע"פ מש"כ אדה"ז בקו"א לרפ"ג שם,
ד„האידנא (שהטעמים כתובים וחתומים בתלמוד
וא"א לעמוד עליהם אלא ע"י פלפול ההלכה אבל . .
בימיהם שהיתה התורה בע"פ היו סדורים להם
טעמים בדרך קצרה ג"כ“, נמצא לכאור, דהאיסור
לשכוח שום דבר מכל התלמוד כולו (גם מהשקו"ט
והפלפול) היה רק „האידנא“, משא"כ (בזמן המשנה
ועד"ז) בימי ר"ז האיסור הוא רק בנוגע לטעמים
הקצרים, אבל הותר אז לשכוח השקו"ט והפלפול.
וראה הערה 32. ועצ"ע.

(35) אבל מובן ש"ל שב„גמרא“ לא נכללו גם
ההלכות פסוקות דמימרות אמוראים – כי גדר
„גמרא“ („תלמוד“) הוא ידיעת טעמים או פלפול,
והלכות פסוקות שבגמרא הם בגדר „משנה“ (הל'
ת"ת לאדה"ז שם ס"א), וא"כ מובן דמ"ש דר"ז שכח
„גמרא בבלאה“ אין הכוונה להלכות פסוקות אלא
רק לטעמים או פלפול.

(36) אבל י"ל דגמרא בבלאה הוא רק הפלפול
שבבבלי, כי בלי פלפול היה זה „תלמוד“ (סתם)
שה' גם בימי התנאים ואצל התנאים.

(37) ראה בארוכה קו"א לרפ"ב שם.

(38) עיין רמב"ם הל' ת"ת פ"א הי"ב.

(27) נדרים לה, א.

(28) קו"א שם. וראה שם פ"ב ס"א (וקו"א שם).

שם ס"ג. רפ"ג.

(29) פ"ב ס"א (וראה קו"א שם).

(30) קו"א לרפ"ב שם.

(31) קו"א לרפ"ב שם (יח [תתמב] סע"א ואילך).

(32) ראה לשון רש"י ב"מ שם „סד"ה דלא

נטרדי“ „ומיישבין את הטעמים בלא קושיות ופי-
רוקים“. ומשמע לכאור, שרצה לשכוח רק הקושיות
ופירוקים ולא הטעמים.

(33) פ"ב ס"י (הובא לקמן סעיף ה).

— וא"כ לא עבר ר"ז על שום איסור בשכחת כל „גמרא בבליה“.

אבל הרי לכ"ע יש חיוב ברור „ל- שלש את זמן למידתו“³⁹, ושלש הזמן חייבים ללמוד „גמרא“³⁹.

ואף שהחיוב לשלש זמן למידתו הוא רק „בתחלת תלמודו של אדם“ ולא „כשיגדיל בחכמה“⁴⁰ — הרי אדרבה: „כשיגדיל בחכמה“ (שאין „צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה“) צריך לפנות „כל ימיו לגמרא בלבד“⁴⁰ (חוץ מעתים מזומנים שצריך לקרות תורה שבכתב ודברי השמועה „כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה“⁴⁰);

וא"כ קשה: במשך הימים שצם ר"ז דלשתכח מיני גמרא בבליה, בודאי לא עסק בלימוד גמרא בבליה (וללימוד גמרא אי עדיין לא הגיע) — וכיצד יצא ידי חובתו בימים אלה בלימוד „גמרא“?

ה. ויובן זה בהקדם שבגמ"י יש ל- מוד מיוחד לדין זה שהשוכח דברי תורה מחמת אונסו אינו עובר בלאו (וכמובא בהל' ת"ת⁴¹, „רק“ למעט מחמת אונסו). ואינו מובן: כלל גדול הוא בכל התורה דאונס רחמנא פטרי⁴², ומדוע צריכים לימוד ומיעוט מיוחד שהשוכח תורתו לאונסו אינו עובר בלאו?

(39) שם ה"א.

(40) שם ה"ב.

(41) פ"ב ס"ז.

(42) לכאורה צ"ע, שבגמרא למדו זה מ"פון יסורו מלבבך" (ומתיבת „רק“ למדו בנוגע ל„תקפה עליו משנתו“). ואולי שינה אדה"ז הסדר כדי שלא יסתור המשנה באבות שלמדו שם „אפילו תקפה עליו משנתו“ מ"פון יסורו מלבבך" (הובא בהל' ת"ת שם ס"ז). ואכ"מ.

(43) ב"ק כח, סע"ב. וש"נ. וראה בפרטיות אנציקלופדיא תלמודית ערך אונס (א). וש"נ.

ויש לומר הביאור בזה:

בטעם החיוב לחזור על למודו כראוי כדי שלא לשכוח דברי תורה כתב הרע"ב (ועד"ז ברבינו יונה)⁴⁴ „שמתוך שכחתו הוא בא להתיר את האסור ונמצאת תקלה באה על ידו. ושגגתו עולה זדון“, אבל אדה"ז בשולחנו לא העתיק טעם זה [אף שפסק אדה"ז בגדר איסור שכחת התורה — מקורו בדברי הרע"ב ורבינו יונה (כנ"ל ס"ב)].

ומשמע מזה שלדעת אדה"ז אין איסור שכחת דברי תורה (רק) מחמת התקלה שיכולה לבוא כתוצאה מזה, אלא בעצם השכחה⁴⁵. וכדמוכח עוד יותר ממ"ש אדה"ז⁴⁵ דגם „עכשיו שנכתבה תורה שבע"פ ויוכל לעיין בספרים מה ששכח אין זה מועיל כלום כי מיד ששכח עובר בלאו קודם שיעיין“, הרי שעצם שכחת התורה (מיד, וגם כשלא תבוא תקלה אח"כ כי „יוכל לעיין בספרים“) הוא לאו.

ויסודו של אדה"ז י"ל שהוא מעצם אוהרת התורה „השמר לך גוי פן תשכח את הדברים“ — דלכאורה: שכחה אינה פעולה אלא מצב הבא מאליה וממילא⁴⁶, והאדם יכול לשמור עצמו מן השכחה ע"י שחזור למודו כראוי. וא"כ אם כוונת התורה ב„פן תשכח גוי“ היא החיוב, שהאדם ידע ויזכור דיני התורה כדי שלא תבוא תקלה על ידו, הו"ל להכתוב להזהיר בסגנון דעשי, לצוות על (פעולת) לת האדם, דהיינו חזרת דברי תורה (כדי שהאדם יזכור תמיד כל דיני ה- תורה), ולא (רק) להזהיר על השכחה „פן תשכח גוי“.

(44) על המשנה אבות שם.

(45) להעיר ממגן אבות להתשבץ אבות שם.

(46) הל' ת"ת שם ס"ד.

(46) ראה ל' אדה"ז שנעתק לעיל (הערה 8).

ויומתק ע"פ מש"כ (להלן בהל' ת"ת שם"י, ע"ד מי "שהוא בקי היטב בכל לימודו המביא לידי מעשה" ש"י וכל לקבוע לו בכל יום שעה קטנה ללימוד אחר . . נכון הדבר . . לקבוע לימודו . .) ללימוד פעם אחת כסדר כל התלמוד בבלי וירושלמי כו' (וממשיך) ואף ש' ישכח הכל הרי לעתיד לבוא יזכירוהו כל לימודו ששכח מחמת אנסו שאי אפשר לו לחזור כ"כ שלא ישכח לימוד זה . . וגם עתה . . אין שכחה לפני כסא כבודך⁴⁷ שהוא למעלה מהכסא כו' — הרי מפורש שהשוכח מחמת אנסו, הרי לא זו בלבד שאין כאן העונש, אלא עוד זאת, שאין בזה גם האיסור דשכחת התורה, כי הוא ע"ד שינוי החזון בודאי לבריתו שאינו קונה⁴⁸ ונקנה בהאדם, כי הדברי תורה שלמד ונשכחו ממנו,

שוכח מחמת אנסו, מביא אדה"ז דוגמא "כגון שטרוד הרבה בפרנסתו והעתים שקובע לו אין מספיקים לו לחזור כו'", דלכאורה: מקורו של אדה"ז הוא בפרש"י (ברכות ת, ב ד"ה מחמת אנסו), אלא שזוהי הדוגמא השני' בפרש"י, והדוגמא ה' ראשונה בפרש"י היא "כגון שחלה" (וברבינו יונה לאבות שם: אם שכחה ע"י הזקנה או ע"י אנס אחר

רחמנא פטרי') — ואין אדה"ז מביא דוגמא זו. וע"פ הגי' י"ל, דכאשר שכח ד"ת מחמת חולי וכיו"ב, הרי האונס הוא בעצם האיסור, שכחת התורה, ולכן ה"ז בכלל אנס רחמנא פטרי' דכל התורה כולה (וא"צ מיעוט מיוחד):

משא"כ כ"שטרוד הרבה בפרנסתו והעתים שקובע לו אין מספיקין לו לחזור על לימודו שלמד קודם שה' טרוד", הרי האונס הוא רק בחזרת ד"ת, הגורמת שלא יבוא לידי (איסור) שכחה (אבל לא בעצם השכחת ד"ת ע"י מצב הבא מאליו וממילא), ולכן כאן הוי קס"ד דגם כשהעדר החזרה הוי לאונסו מ"מ הוא בגדר הלאו, והמיעוט ד"רק" קמ"ל דאינו בגדר שכחת התורה, כנפנים.

(47) פ"ב ס"ו.

(50) ברכות לב, ב.

(51) סוכה לה, ב. ב"ק צג, ב. צו, ב.

ומזה למדין, ששכחת התורה עצמה (גם לולא התקלה שיכולה לבוא ע"יז) הוא ענין שהתורה הוזהרה עליו.

ו. ובזה יובן הטעם שיש צורך בלימוד מיוחד שהשוכח מחמת אנסו אינו עובר בלאו (ואינו מתחייב בנפשו) — אף שבכל התורה כולה אונס רחמנא פטרי':

ב' אופנים (פרטים) בגדר פטור ד' אונס⁴⁹: א) אף שמעשה העבירה נחשב כמעשה האדם מ"מ אי אפשר לחייבו (עונש וכיו"ב) על דבר שנעשה בעל כרחו. ב) מכיון שנעשה בע"כ לא מיחשב עבירה (שענינה — שעובר העושה על רצון וציווי השם).

והנה זה שמעשה באונס לא מיחשב עבירה הוי רק כשהעבירה היא בפעולה של איסור שנעשית שלא לרצונו. אבל שכחת ד"ת ואיסורה — אין זה איסור בנוגע לפעולה, אלא בנוגע למצב של שכחה שבא מאליו וממילא (ועשיית האדם היא לשלול מצב זה ע"י חזרה), ולפיכך י"י סד"א שגם כשהשכחה היא מחמת אונס הנה אף שפטור (כאופן הא' הנ"ל) מ"מ הוי בגדר "עובר בלאו", חייב ועונש אין כאן, אבל מצב של שכחה יש כאן.

וזהו החידוש בלימוד ומיעוט המיוחד למעט אונס דשכחה, שאין כאן שכחת התורה, כלומר: האזהרה להאדם על שכחת ד"ת לא חלה מלכתחילה אלא כשעושה ברצונו, אבל כשזוהו מחמת אונס לא שייך בזה ציווי ולא, כלל, גם לא לאו דשכחת דברי תורה".

(47) ראה בית האוצר מערכת א' כלל כד. ועוד.

(47*) ראה בית האוצר שם ד"ה והנה גם אם

נאמר (מג, סע"א).

(48) ובזה יומתק זה שבהל' ת"ת שם (ס"ו) בדיון

רבה, זו היא הכנה והכשרה לאופן עליון יותר בלימוד התורה.

ויתירה מזו – התועלת בלימוד ו' השגת תלמוד ירושלמי אינה רק באופן הלימוד בכלל, אלא זה נוגע לענין זכרון דברי תורה גופא.

כי הנה מהחילוקים בין אופן הלימוד בתלמוד בבלי ואופן הלימוד בתלמוד ירושלמי הוא⁵⁴: תלמוד בבלי נקרא⁵⁵ „במחשכים“ הושיבני⁵⁶, שבערך לירושלמי היה „חושך“, וירושלמי הוא „אור“, ו„אין תורה כתורת ארץ ישראל“⁵⁷. וכמו ההפרש ביניהם בפשטות, שבבבלי יש ריבוי שקו"ט עד שמגיעים למסקנא, משא"כ בירושלמי שאין שקו"ט או שיש רק מעט שקו"ט, וה"ז כאדם הנמצא במקום מואר שהכל גלוי לפניו ומוצא תיכף מבקשו.

ומובן בפשטות, שריבוי השקו"ט מקשה על הזכרון, משא"כ כאשר הכל גלוי וברור, קל יותר לזכור כל פרטי הענין.

ונמצא, דזה גופא שר' זירא צם מאה תעניתא דלשתכח מיני' גמרא בבליה כי היכי דלא נטרדי' (ויוכל ללמוד תלמוד ירושלמי) גרס⁵⁸ שהתורה תשמר בזכרוננו ביתר שאת ויתר עז.

(54) ראה שערי אורה וסה"מ תשי"ח שנסמנו בשוה"ג ה' להערה 25. ועוד.

(55) סנהדרין כד, א.

(56) איכה ג, ו.

(57) ב"ר פט"ז, ד.

(58) להעיר מביאור אדה"ז ב„חינוך קטן“ (בתניא) בענין „שבע יפול צדיק וקם“ (משלי כד, טז). וראה גם לקו"ש ח"כ ע' 168 ואילך. וש"נ. וראה בנוד"ד (שכחת ר"ז תלמוד בבלי) תו"א יתרו סט, ג. מאמרי אדה"מ ויקרא ח"א ע' מז. וש"נ. המשך תרס"ז ע' צב. ובכ"מ.

„לעתיד לבא יזכירוהו“⁵² „וגם עתה“ תורתו שלמד נזכרת למעלה „לפני כסא כבוד“⁵³.

ז. והסברת הדבר יש לומר:

ע"פ הנ"ל שהאיסור הוא עצם המצב דשכחת ד"ת, יש לומר, שגם לדעת אדה"ז, טעם וגדר האיסור של שכחת דברי תורה הוא ע"ד מ"ש בסמ"ג שהוא מפני ש„פורש מן התורה“, אלא שאינה פרישה מן התורה מצד פעולתו, כ"א שזה עצמו ששוכח דברי תורה (אף אם הוא עוסק בד"ת אחרים) ה"ז פרישה מן התורה, שדברי תורה אלה נפרשים ממנו.

וזהו גם הטעם דכאשר שוכח „מחמת אונס“ אין דברי תורה נשכחים ממנו (כנ"ל משו"ע אדה"ז) – כי שכחת תורה מחמת אונס אינה פרישה שלו מן התורה, כי שוכח מחמת אונס; שמצד האדם אין כאן כלל פרישה מד"ת, לכן גם מצד התורה כן הוא, שדברי תורה שלמד אין בהם שינוי הקונה ונקנה, כנ"ל.

ח. וע"פ כל הנ"ל יש לבאר מעשה דר' זירא הנ"ל, ש„יתב מאה תעניתא דלשתכח גמרא בבליה מיני' כי היכא דלא נטרדי“:

מכיון שכל כוונת ר"ז היתה רק בכדי שיוכל ללמוד תלמוד ירושלמי כדבעי (בלי הטרדות דתלמוד בבלי), הרי פשוט שאי"ז בגדר „פורש מן התורה“ – אד-

(52) וי"ל שזה נרמז גם במחז"ל (מנחות שם –

צט, סע"א) „לוחות ושברי לוחות מונחים בארון מכאן לת"ח ששכח תלמודו מחמת אונסו שאין נוהגין בו מנהג בזיון“; גם שברי לוחות מונחים בארון (ביחד עם הלוחות), היינו ששייכותם לתורה (ארון) נשארה בשלימות; וכ"ה בת"ח ששכח תלמוד מחמת אונסו.

(53) אבל לכאורה זהו גם במי שמסירם מלבו, כיון שלפני כסא כבוד אין שכחה.

וזוהי ג"כ ההסברה שהשוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו – דלכאורה תמוה⁵⁹, וכי שכחת דבר אחד מד"ת חמורה כ"כ עד שיתחייב בנפשו?! אלא שאין זה בגדר עונש אלא – מסובב מהשכחה. כי ד"ת הם חיי נפשו וכאשר נשכח והוסר ממנו דבר אחד מדברי תורה הוסרו ממנו חיי נפשו אלה, וע"ד מרז"ל מה לי קטלא כולה או קטלי פלגא⁶⁰ – „מתחייב בנפשו“.

ומזה מובן גם בנוגע לר"ז, דמכיון שכל כוונתו בתעניתי אלו היתה כדי שיוכל להבין כדבעי תלמוד ירושלמי, הרי אין כאן שום פירוד ח"ו מ(דרכי) התורה, כ"א אדרבה, זו היתה הדרך שיוכל ללמוד ולהתאחד עם התורה באופן נעלה יותר, באופן של „אור“.

(משיחות ש"פ תרומה וש"פ ויק"פ תש"מ)

[וע"ד מאמר הגמ'⁵⁹ (שהובא לפני הדין ד"כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו") – „פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה“, וכמשנ"ת במק"א⁶⁰ שלפעמים דוקא „ביטולה של תורה“ זוהי הדרך להגיע ל"יסודה", שהתורה תת-ייסד ותתבסס אצל האדם].

וא"כ פשוט שאין בזה שום איסור של שכחת התורה.

ט. ויש לבאר בעומק יותר:

הטעם שעצם שכחת דברי תורה הו"ע של איסור (ומיד ששוכח ד"ת עובר בלאו) הוא מפני שד"ת הם חיינו ואורך ימינו⁶¹, ועצם הדבר ששוכח ומסלק דבר אחד ממשנתו ה"ז מסלק „חיו“ מעצמו, ולכן עובר בלאו⁶².

(59) מנחות שם צט, סע"א ואילך.

(60) לקו"ש חכ"ו ע' 250 ובהערה 22 שם (ע"פ

פי' הבעש"ט – כתר שם טוב סל"ד).

(61) להעיר שהם בדוגמת מקום חיות הדגים

לדגים (ברכות סא, ב). ועוד הדגים נכראו מן המים

(חולין כז, ב).

(62) ראה מפרשי המשנה שם.

(63) ב"ק סה, א. ב"מ צה, רע"א. ועוד.

ואתחנן ב

פירוש הספרי: ואילו הרמב"ם שמדייק "ולשון ספרי", ומעתיק את לשון הספרי כמעט כצורתה, השמיט סיום דברי הספרי, ומדבק בדרכיו".

ב. לכאורה נראה שרש"י והרמב"ם פליגי בהגדרתה של אהבת ה' לפי דברי הספרי – אם הא ד"מדבק בדרכיו" הוא פרט וחלק במצוה זו: רש"י ס"ל דמצות אהבת ה' אינה (רק) רגש האהבה שכלב האדם להקב"ה, אלא כוללת גם (תוצאתה) – הדביקות¹ בה' ע"י שמתדבק בדרכיו של הקב"ה: וסדר הדברים הוא – שעי' "הדברים האלה" (דברי תורה²) מכיר בהקב"ה ודרכיו ועי' – מתדבק בדרכיו, כי א"א לדבקה בהקב"ה כי אם על ידי קיום³ מצותיו.

(8) כ"ה (כלשון הרמב"ם) בספרי כ"י (בהוצאת הארואיטק). ועד"ז הוא ביל"ש עה"פ (רמז תתלט), וכן הועתק בספר זכרון (על פרש"י) מספרי (אלא ש- ביל"ש וספר זכרון הלשון, "איני יודע כיצד (לאהוב)" וליתא "את המקום", ועד"ז הוא בחינוך כאן (מצוה תיח). וראה שינויי נוסחאות בספרי הוצאת הנ"ל.
(9) וכן ליתא במדרש לקח טוב פרשתנו עה"פ ובחינוך שם (משא"כ בשאר מקומות שנשמנו בהערה הקודמת).

(10) וראה לקו"ש ח"ד ע' 55 ואילך.

(11) בחינוך שם, לאחר העתקת לשון הספרי כ' כלומר שעם ההתבוננות בחורה כו". וראה רא"ם וגו"א כאן.

(12) ראה תניא פ"ד.

(13) וכדמוכח גם מפרש"י עה"פ (ו, ה) ואהבת "עשה דבריו מאהבה אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה כו", שהוא דרש הספרי (עה"פ) ולא הביאו רש"י בשם הספרי (או בשם מדרש וכיו"ב). וי"ל דע"פ פשט מובן שהציווי על אהבת ה' בתורה הוא לא (רק) ענין של אהבה גרידא כ"א (בעיקר) עשיית דבריו מאהבה. וראה תניא ספ"מ.

א. על הפסוק (בפ' שמעי) "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך" איתא בספרי: "למה נאמר לפי שהוא אומרי ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך איני יודע" באיזה צד אוהבים את הקב"ה תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך והיו הדברים האלה על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו".

דברי הספרי הובאו בפרש"י על ה' תורה וכן בספר המצות להרמב"ם – אבל מצינו שינוי ביניהם:

רש"י בפירושו עה"פ מביא את תוכן דברי הספרי, וז"ל: "והיו הדברים וגו', ומהו האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומדבק בדרכיו".

אבל הרמב"ם בספר המצות במצות אהבת ה' כתב: "ולשון ספרי לפי שנאמר ואהבת את ה' אלקיך איני יודע" כיצד אוהב את המקום תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם".

הרי בעוד שרש"י לא העתיק אריכות לשון הספרי, הביא (עכ"פ) את כל תוכן

(1) ה, ו.

(2) ו, ה.

(3) הלשון בפנים הוא מספרי דפוס ראשון. וראה

לקמן הערה 8.

(4) כ"ה בדפוס א'. ובכמה מפרשי הספרי הגיהו (ע"פ הילקוט) "ת".

(5) מ"ע ג.

(6) בתרגום קאפח "יודע אני". וראה מ"ש ב' הערות שם.

(7) ולא הזכיר כלל שהוא מספרי.